

Jezyki słowiańskie w procesie przemian

Banská Bystrica 2015

Języki słowiańskie w procesie przemian

Redakcja naukowa

Gabriela Olchowa i Mieczysław Balowski

Banská Bystrica 2015

Recenzenti: Ivana Dobrotová (Univerzita Palackého v Olomouci)
Andrzej Sieradzki (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Návrh obalky: Eva Damborská

@ Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.

ISBN 978-80-557-1056-3

Vydavateľ: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Spis treści

Wprowadzenie	7
I. Socjolingwistyczny aspekt przemian języków słowiańskich	
Mieczysław BALOWSKI, <i>Przemiany języka czeskiego: spisovná čeština czy standardní jazyk?</i>	11
Lujza URBANCOVÁ, <i>Synchrónny výskum hovorovej slovenčiny</i>	21
Grażyna BALOWSKA, <i>Gwara górnoodrawska czy laski mikrojęzyk literacki?</i>	29
Małgorzata MISIAK, <i>O wpływie czynników pozajęzykowych na rozwój mowy – przypadek etnolektu łemkowskiego (wybrane aspekty)</i>	39
II. Zmiennaść systemu leksykalno-frazeologicznego języków słowiańskich	
Svitlana PACHOMOVOVÁ, <i>Lexikálno-sémantické inovácie v súčasnom ukrajinskom jazyku v aspekte sociolinguistiky a prekladatelstva</i>	55
Marta VOJTEKOVÁ, <i>Koncepcia latinsko-slovensko-poľského slovníka anatomických termínov</i>	63
Jaromír KRŠKO, <i>Niekolko slovensko-poľský lexikálnych paralel v staršej slovenskej hydronymii z povodia Hornádu</i>	73
Jolanta MIGDAŁ, <i>Dzieje wybranych szesnastowiecznych nazw rzemieślników w polszczyźnie</i>	85
Tomasz LISOWSKI, <i>Wybrane leksemły wskazujące na relację filiacyjną między Nowym Testamentem Biblii gdańskiej (1632) a Nowym Testamentem Biblii kralickiej (1593) na tle średniej leksykalnej polszczyzny szesnastowiecznej (ujęcie kwantytatywne)</i>	95
Przemysław WIATROWSKI, <i>Ekwivalencja słownikowa indonezyjskich i polskich idiomów</i>	107
Magdalena GRAF, <i>Moda imiennicza i jej literackie reminiscencje (na przykładzie polskiej prozy współczesnej)</i>	127
Anita RAČÁKOVÁ, <i>Pol'ské vlastné mená a slovenská jazyková prax</i>	141
Małgorzata WITASZEK-SAMBORSKA, <i>Z badań nad nowym słownictwem odzieżowym w polszczyźnie – obserwacje, między innymi, leksykograficzne</i>	153
Sebastian TABOL, <i>Nowe nazwy zawodowe kobiet w języku czeskim</i>	165

III. Przemiany języka w tekstach kultury	
Władysław ŚLIWIŃSKI, <i>O zmianach semantyczno-składniowych w języku polskiej poezji (na przykładzie wierszy młodopolskich i międzywojennych)</i>	177
Maria PEISERT, <i>Przemiany tabu językowego w polszczyźnie</i>	191
Gabriela OLCHOWA, <i>Formuły nawiązujące i kończące kontakt w języku polskim i słowackim (na przykładzie telewizyjnych programów informacyjnych)</i>	205
Anna ZURA, <i>Dialog konwersacyjny w komunikacji na forach internetowych. Prowadzenie sporów</i>	217

Varia

Jacek GAJEWSKI, <i>Polska misja kulturalna w XX i XXI wieku (Instytut Polski w Bratysławie)</i>	233
---	-----

Jaromír KRŠKO

Niekoľko slovensko-pol'ský lexikálnych paralel v staršej slovenskej hydronymii z povodia Hornádu

Významný slovenský onomastický projekt Hydronymia Slovaciae, cieľom ktorého je spracovanie a analýza diachrónej a synchrónnej hydronymie – t.j. názvov tečúcich i stojatých vód, barín, prameňov a vodopádov celého územia Slovenska, zaznamenal koncom roka 2014 ďalší výrazný úspech. Po spracovaní povodí Oravy, Turca, hornej časti Váhu, Kysuce, Dudváhu, slovenských prítokov Moravy, kompletného povodia Nitry, Hrona, slovenskej časti povodí Ipl'a a Slanej bola na konci roka 2014 dokončená rozsiahla monografia *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu* (Goótšová, Chomová, Krško, 2014). Spracovanie povodia Hornádu preklenulo hranicu východného Slovenska a slovenským onomastikom zostáva ešte spracovať približne 30% povodí, predovšetkým východnej časti Slovenska ako aj stredný a dolný tok Váhu spolu s priamyimi prítokmi Dunaja.

Práve analýza historických podôb hydroným predstavuje výrazný vklad do historickej lexiky každého národa. Hydronymá totiž vo svojich názvoch ukrývajú lexiku, ktorá už buď neexistuje v aktívnej slovnej zásobe spisovného jazyka, alebo je dochovaná vo frazeologizmoch, prípadne v teritoriálnych nárečiach. Dôležitou metódou pri zisťovaní motivácie a etymológie hydroným je komparácia doteraz vyskúmanej hydronymie okolitých slovanských štátov. Západoslovenskú hydronymiu reprezentuje aj poľská hydronomastika, ktorá stála pri zdrode celoeurópskeho projektu Hydronymia Europaea (pozri Krško, 2005, 10; Wolnicz-Pawlowska, 2013, 58) a prvá monografia spracúvajúca povodie Oravy vzišla zo spolupráce M. Majtána a K. Rymuta pod názvom *Hydronymia dorzecka Orawy* (1985).

Aktuálne spracovanie povodia Hornádu postavilo autorov pred problém interpretácie niektorých názvov, predovšetkým veľkých tokov, ktoré môžu mať nielen slovanský, ale i predslovanský pôvod. Vychádzame pritom z názoru

B. Varsika, ktorý správne uvažuje o tom, že ak „Marcus Aurélius bojoval v druhom storočí n. l. pri dolnom toku rieky Hrona a zapísal nám názov rieky ako *Granoua*, ktorý novoprichádzajúci Slovania prevzali od predchádzajúceho obyvateľstva vo forme *Gron* (a podobne prevzali aj názov rieky Moravy), t'ažko môžeme predpokladať, že by Slovania neboli našli nejaké zvyšky starého predlovenského obyvateľstva aj pri dolných tokoch rieky Váhu, Nitry a Ipľa. Vedľa rieka Ipel' vteká do Dunaja len niekoľko kilometrov východne od ústia rieky Hron do Dunaja” (Varsik, 1990, 7). Žiaľ, najstaršie doteraz nájdené zápisu najdlhšej slovenskej rieky – Váhu (podobne ako iných slovenských riek) pochádzajú zo začiatku 12. storočia (1111 flumen *Vvaga*, 1113 aqua *Vvac*), teda z obdobia prítomnosti Slovanov v tomto priestore. V tomto ohľade sme na tom lepšie pri historických dokladoch na rieku Hron, pretože prvý najstarší zápis pochádza z obdobia rokov 166–180 z pera rímskeho cisára Marca Aurélia v podoobe *Granoua* (Krško, 2008, 78–80).

Ústrednou riekou spracovaného povodia je 286 km dlhý Hornád. Napriek tomu, že nenachádzame paralelu tohto názvu v poľskej hydronymii, doterajšie etymológie môžu v budúcnosti pomôcť aj poľskej onomastike pri analýze podobných názvov, prípadne názory môžu ponúknut' nové motivačné impulzy. Hornád pramení pod vrchom Jedlinská (1050 m n. m.) v Nízkych Tatrách západne od obce Vikartovce a územie Slovenska opúšťa juhovýchodne od Košíc v katastri obce Trstené pri Hornáde, pričom ešte niekoľko kilometrov tvorí prirodzenú štátnu hranicu, napokon ústi v Maďarsku, južne od Miškolca, do rieky Slanej. Celková dĺžka Hornádu je 286 km, povodie na Slovensku je dlhé 193 km. Najstaršie historické zápisu Hornádu pochádzajú až zo začiatku 13. storočia – v roku 1200 je zapisaný ako *fl. Honrat, Honrad*, roku 1230 ho listiny spomínajú v podobe *fl. Harrad*, roku 1232 *fl. Homad, Hornad* atď. Pre interpretáciu pôvodného lexikálneho východiska, či ide o slovanské alebo predlovenské apelativum, je dôležité, že nemáme dochovanú podobu s g (teda **Gonrad*). Nepredpokladáme, že názov pochádza z maďarčiny, pretože územie povodia Hornádu obsadili najprv prichádzajúci Slovania a až o niekoľko storočí sa dostávajú na územie jeho dolného toku maďarské kmene, ktoré sa postupne posúvajú aj na sever, teda do strednej časti Hornádu. Keby sme priupustili slovanskú motiváciu, napriek tomu, že zápis je až zo začiatku 13. storočia, teda z obdobia, v ktorom už prebehla zmena *g > h*, maďarčina by pôvodnú podobu určite dochovala, podobne ako je tomu pri hydronymách *Váh* – maďarsky *Vág*, *Hron* – maďarsky *Garam* atď.

Pôvodom názvu Hornád sa zaoberal už Anonymus, z pera ktorého pochádzajú dva najstaršie názvy *Honrat, Honrad* a podľa jeho názoru názov existoval už pred príchodom Maďarov do povodia hornej Tisy, čím vylúčil pôvod z maďarčiny. Ďalší historici a jazykovedci sa zaoberali teóriami o latinskom pôvode

– napríklad J. Hradszky predpokladal, že podoba *fluvius Conradi* znamená Konradovu rieku, čo by však nedokazovalo jej latinský pôvod. Viaceré etymológie sa prikláňali ku germánskemu (teda predslovanskému) pôvodu – napríklad maďarský akademik S. Borovszky uvažoval o germánskom prapôvode názvu, pričom za východiskový tvar považoval podobu *hornath* – rohovitý, oblúkovitý, čo by prenesene znamenalo, že rieka má kľukaté koryto. J. Melich sa v roku 1917 pokúsil vysvetliť pôvod názvu vývinou relatívnej chronológiou, pričom predpokladal takéto podoby: *Chonrád/Chonrát* > *Honrád/Honrát*; *Chornád/Chornád* > *Hornád/Hornát* > *Harnád/Harnát* > *Hérnád/Hérnát* > *Hernád/Hernát*. Z maďarského tvaru *Honrád* vznikla slovanská podoba *Hornád*, z prvnej podoby *Chonrád* sa utvoril nemecký tvar *Kunert*, latinský variant *Conrada* má podľa neho pôvod v podobe *Chonrád*. Nemecké varianty *Chonrad* a *Chornad* sa snažil vysvetliť J. Štolc (1951), ktorý ich pôvod vysvetľoval z nemeckých form *Corrad*, *Conrada*, *Kunrad*, ale tieto podoby záviseli od národnosti pisára. J. Štolc však reprezentuje skupinu názorov, že názov *Hornád* je slovanského pôvodu a k etymológii sa dostať kritikou názoru J. Martinku, ktorý pri výklade hydronyma vychádzal z praslovanského základu **gъrnъ*, ktorý sa po zmene *g* > *h* zmenil na základ *hrn-* (> *hrnъt*). Podľa J. Martinku „práve voda predstavuje živel, ktorý sa na svahu neprestajne hrnie, preto *hrn* znamená vodu, ktorá netečie pomaly, ticho, lež sa hrnie“. Neskôr ku kmeňu *hrn-* pridal J. Martinka príponu *-ad* (pôvodne *-adъ*), z čoho dostať tvar *gъrnad* – v slovenskom tvare *hrnad* – a podľa neho toto slovo znamená viac spojených hrnov, teda rieku s viacerými korytami či ramenami. J. Štolc (1951) odmietol Martinkov výklad s tým, že názov by následne vošiel do maďarského jazyka s hláskou *g*, pretože maďarčina preberá pôvodnú protohlásku, tak ako prevzala od Slovanov iné slová a názvy do konca 12. storočia (*sluha* (< *sluga*) – *szolga*, *hospodár* (< *gospoda*) – *gazda*, *Hlohovec* (< *Glogovьcъ*) – *Galgócz*, *Váh* (< *Vág*) – *Vág*, *Hron* (< *Gronъ*) – *Garam*...). Podľa J. Štolca pôvodná slovenská forma názvu tejto rieky bola *Chornad* a svoju teóriu podporil fonetickou podobou mena rieky v spišských nárečiach, v ktorých sa čiastočne nerozlišuje a čiastočne rozlišuje protiklad *ch* : *h*. Obidve teórie – J. Martinku a J. Štolca – odmietol Š. Ondruš (1986), ktorý prišiel s novou teóriou o pôvode názvu *Hornád*. Podľa Š. Ondruša sa názov vyuvinul z predhistorického názvu *Gornъ Gradъ*, čo bolo pôvodné pomenovanie Horných Košíc. Motiváciou staršej formy *Gonrad* bol podľa Ondruša výskyt mnohých slovansko-slovenských hradísk v oblasti dolného a stredného toku rieky. Kompozitná forma *Gonrad* vznikla univerbizáciou v 10. storočí a po zmene *g* > *h* sa v 12. storočí utvorila podoba *Hornád*. Ondrušova interpretácia vyzvala ostrú polemiku najmä s V. Uhlárom (1988), ktorý namietal voči Ondrušovmu kompozitu *Gorngrad* a argumentoval tým, že takáto zloženina sa v hydroonymii nevyskytuje a že názvy vód častejšie motivujú názvy osád a hradov, ale

iba výnimocne sa vyskytujú malé, nie príliš významné hydronymá obsahujúce v názve apelativum hrad. Pri takom významnom toku, akým Hornárd bezpochyby je, však takúto motiváciu V. Uhlár vylúčil. Druhým polemickým názorom k výkladu Š. Ondruša bolo vyjadrenie historika B. Varsika, ktorý sa podrobne zaoberal osídľovaním východného Slovenska. Podľa B. Varsika sa Horné Košice (*terra Superior Cassa*) nikdy v minulosti neoznačovali ako *Gorngrad* a na ich území nebola žiadna osada, podľa ktorej by sa mohla rieka takto menovať. Vo svojej monografii venovanej *slovenskej hydronymii* (Varsik, 1990) vyslovil názor, že názov rieky Hornárd existoval pred 10. storočím, teda v čase príchodu Maďarov do karpatskej kotliny, pričom maďarské kmene, ktoré sa dostali do kontaktu so slovanským etnikom v dolnom toku Hornádu, prevzali toto pomenovanie od Slovanov, o čom svedčia prevzatia menších (a teda menej významných) vodných tokov v jeho povodí. Zároveň však zdôraznil, že aj Slovania sa museli pri svojom sťahovaní dostať do kontaktu s pôvodným (predslovanským) obyvateľstvom v oblasti Hornádu, či už v jeho dolnom, strednom alebo hornom toku, pretože rieka Hornárd je významným a rozsiahlym tokom. Voči Varsikovým názorom o možnom predslovanskom pôvode názvu Hornárd sa odvolał Š. Ondruš (1998, 286), ktorý sa v novšej interpretácii tohto hydronyma priklonil k motivácii praslovanským apelativom *gora*. Vychádzal pritom z poznania, že Hornárd pramení pod Kráľovou hoľou vo výške 1050 m n. m. a v slovanskej hydronymii sa často vyskytuje pomenovanie pramenných častí apelativami označujúcimi rôzne geomorfologické objekty. Podľa tohto názoru pomenovanie Hornárd vzniklo z apel. *hora (gora)* – to z adjektíva *horný* (*gor-ъn-*) k čomu sa pripojila prípona *-at : -ad*, v predhistorickej rekonštrukcii teda *Gorъn-ad*, *Gornad*. M. Majtán (1996, 137–138) zdôrazňuje, že oblasť Karpát bola pred príchodom Slovanov osídlená inými etnikami, ktoré mali svoje vlastné názvy na označenie veľkých vodných tokov. Slovania ich mohli prevziať, ale tie sa postupne adaptovali a ďalej sa vyvíjali ako slovanské názvy.

Najnovší názor o pôvode názvu Hornárd pochádza od A. Goótšovej, ktorá pripúšťa, že „na pôvod názvu rieky Hornárd možno nazerať aj iným spôsobom. Vychádzajúc z Melichovej koncepcie z roku 1917 by sme uvažovali o najstaršej podobe *Chonrád*, ktorá sa v dostupných prameňoch sice vyskytla iba raz (v roku 1245). Melichom navrhovaný vývin názvu *Chonrád* > *Hornárd* by nado budol svoje opodstatnenie s vysvetlením, že názov neprešiel prirodzeným vývinom v slovenskej reči, to značí, že nedošlo k zmene *g* > *h* ako v prípade názvu rieky Hnilec, ktorý prichádzajúci hostia prevzali ešte v jeho najstaršej podobe (*Göllnitz*). Opierajúc sa o Varsikov výklad maďarského názvu osady Harnóc nachádzajúcej sa na strednom toku rieky Slanej, kde sú takmer všetky miestne, chotárne a vodopisné názvy slovanského pôvodu (pozri bližšie Varsik, 1972, 197–201) zhodne uvádzame, že v tomto prípade by došlo k zmene *ch* > *h*.

Okrem toho, v tom čase nebola ešte na Slovensku ustálená laryngála *h* a je nevyhnutné vziať do úvahy zmenu trenej veláry *ch*, hrtanového *h* a ich splývanie na východnom Slovensku (Krajčovič, 1988, 62). Splynúť mohlo *h* s *ch* alebo opačne, tento jav sa vykladá ako dôsledok kontaktu domáceho obyvateľstva s príslušníkmi tých jazykov, ktoré konsonant *h* alebo *ch* nemajú. Na území východného Slovenska by do úvahy prichádzal vplyv maďarčiny, ktorá nedispoluje konsonantom *ch*. Nemožno vylúčiť ani to, že ide o jav domáci, pretože staré veláry *ch* : γ si vo zvukovej realizácii boli blízke” (Goótšová – Chomová – Krško, 2014, 168).

Najrozšiahlejším prítokom Hornádu je 129 kilometrov dlhá rieka Torysa, ktorá pramení v Levočských vrchoch pod vrchom Škapová, a do Hornádu ústi južne od obce Nižná Hutka v Košickej kotlinе. Medzi najstaršie dochované zápisu patria *riv. Torycha*, *riv. Thorycha* (1247), *fl. Tharcha*, *Tarcha* (1248), *fluv. Tarcha* (1249), *fluv. Taarcha* (1261), *meatus Tarcha*, *Tarchauye* (1284) atď. Ani pôvod názvu Torysa nie je celkom jasný a existuje niekoľko možných výkladov. V. Šmilauer (1932, 406) dáva názov Torysa do súvislosti s maďarským tvarom *tarts* vo význame *strmy*, *vysoký breh*, prípadne ho spája so slovom *tarcsa* s významom *pestrý*. Priipúšťa aj motiváciu s významom *trhajúci*, ktorý sa nachádza v rusínskom nárečovom základe slov *tor*, *ter*, *trt*, či v gótskom *tair+iza* a keltskom *thor+iza* (tu to znamená *horská voda*). V publikácii *Zeměpisná jména Československa* (Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982) sa pôvod názvu vysvetľuje indoeurópskym (resp. staroindickým) koreňom *tāhar* vo význame ‘prenikavý, hlučný’. Podľa tejto motivácie (hluk vody) na Slovensku vznikli aj iné názvy vodných tokov – Revúca, Orava, Hučava atď. K pôvodu názvu Torysa sa vyjadril aj B. Varsik (1990), ktorý sa domnieva, že názov *Torysa* pochádza ešte z obdobia pred príchodom Slovanov na toto územie. Zdôrazňuje však, že názov Tárca prevzali Maďari od Slovákov a (pôvodne) slovenský názov prešiel do maďarčiny takto: *Torysa* > *Tarsa* > *Tárca*, pričom v maďarskom názve vypadla jedna hláska (pravidlo tzv. ubúdania samohlások) a neskôr došlo k zmene pôvodného *s* na *c* (*s* > *c*). M. Majtán (1996) priipúšťa dve možnosti výkladu názvu Torysa – prvú možnosť vidí v balto-slovanskom základ *tor-* vo význame ‘hovoriť, tárat’ (ide o rovnakú motiváciu ako pri staroindickom korení *tāhar*). Druhým možným výkladom (ale podľa M. Majtána menej pravdepodobným) je motivácia praslovanským základom **terb-*, čomu zodpovedá slovenské *triet*, **torb-* vo význame *stopa* (z toho vzniklo sloveso *toroval* – robiť stopy – pozri aj Machek, 1968, 648). Práve druhú možnosť etimologického výkladu názvu Torysa, teda z psl. základov **terb-*, **torb-* podporuje O. P. Karpenková (2003), ktorá píše:

[...] праслов'янське відіслівне безсуфіксальне ім'я **torъ-/*tarъ-*, „пробита, прокладен дорога“ продовжує укр. *торъ* „уїждена, уторо- вана дорога“, *тор* „слід, колія“, рос. діал. *тор* „уторований плях“, бlr. діал. *тар* „місця, де ходить пором; ,пліт“; пор. стблр. *тара* „пором“, *турак* „місце, де постійно ходять фіри“, *тор* „санний слиз; прокладена протоптана дорога на снігу“ (Карпенко, 2003, 247).

V. Machek uvádza vo svojom etymologickom slovníku aj moravské nárečové slová *šuteřice*, *šutořica*, *sotoreň* vo význame „*fujavica*“ (Machek, 1968, 631). O. P. Karpenková tieto moravské dialektizmy takisto spája s praslovanským základom **terъ-,*torъ-* (Карпенко, 2003, 247). Motiváciu názvu Torysa praslovanským apelatívnym základom **terъ-* napokon podporuje aj poľské apelativum *tor* vo význame *cesta*, *dráha* (Stano – Buffa, 1988, 305). Z uvedeného vyplýva, že motiváciou hydronyma Torysa by mohla byť silná voda vytvárajúca výraznú stopu v tráve, pôde.

Dôležitým pravostranným prítokom Hornádu je Hnilec, ktorý pramení v katastri Liptovskej Tepličky a po takmer deväťdesiatich kilometroch sa vlieva do vodnej nádrže Ružín pri Margecanoch (pôvodne sa vlieval priamo do Hornádu). Napriek tomu, že pôvod názvu je etymologicky jasný, najstaršie historické zápis zachytávajú jeho postupné preberanie etnikami, ktoré sa usadili pri jeho toku – 1243 *Gulnych*, *Gulnuch*, *Gunucz*, 1246 fl. *Gylnych*, 1255 *fluvius Gylnich*, 1277 fl. *Kylnycz*, 1280 fl. *Gelnicz* atď. Pôvodný názov tohto toku bol *Gnilec*, ale po 12. storočí (po zmene hlásky *g > h*) sa jeho podoba zmenila na *Hnilec*. Prichádzajúci nemeckí hostia, ktorí sa usadili v jeho povodí, prevzali slovanský názov ešte pred zmenou hlásky *g* na *h*, a upravili ho podľa jazykových zákonitostí svojich nárečí. Takto vznikli nemecké varianty *Göllnitz*, *Göllnitz Bach* a maďarská podoba *Gölnicz patak*. Názov *Hnilec* bol motivovaný pomalým tokom, v ktorom zahnívali splavené zvyšky lístia a trávy. Hydronymum vzniklo z adjektíva *hnilý* – to z praslovanského základu **gnilъ-* (tento praslovanský koreň ako motivant hydroným analyzuje napr. V. P. Šuľhač, 1998, 96) – porovnaj napr. aj názvy *Gnila Barycz* v povodí Warty (Wolnicz–Pawlowska, 2006, 54), *Гнилб*, *Гнилб Ліна* (Вербич, 2007, 21) *Гнилб* (Вербич, 2013, 54).

Posledným významným prítokom Hornádu na slovenskom území je takmer päťdesiatkilometrová Olšava, ktorá pramení severozápadne od vrchu Vyšná Obadová a do Hornádu ústi ako jeho ľavostranný prítok severne od obce Ždaňa. Aj tento názov patrí do skupiny s jasnou motiváciou a vyskytuje sa vo všetkých slovanských jazykoch, pričom svoju podobu nadobúda podľa príslušných nárečových alebo jazykových podôb. Najstaršie historické doklady na túto riečku pochádzajú z roku 1282, keď sa spomína ako fl. *Elsoa*, r. 1299 fl. *Ilsua*, 1311 fl. *Ilsua*, 1337 fl. *Ilsua*, 1370 fl. *Olswa* atď. Názov *Olšava* (variant *Olša*) pochádza z praslovanského apelativa **olъcha – olša, jelša* (bot. jelša lepkavá, *Alnus glutinosa*) a označuje potok, ktorého brehy sú porastené jelšami.

Maďarské podoby, ktoré sa používajú v etnicky zmiešanom území (*Ósva, Ilsva*) vznikli nasledovne: *Ósva* < *Olsva* < *Olšava*; *Ilsva* < *Jolsva* < *Jalšava* (Šmilauer, 1932, 142). Podobné názvy v poľskej hydronymii dokladá napr. J. Duma (2010, 166–167) z povodia Warty – *Olszewska, Olszowa Struga, Olszyna, Olszynka*, E. Wolnicz-Pawłowska (2006, 125–127) – *Olchówka, Olesia, Oleśnica, Oliszewka, Olszyna, Olszyny*. V ukrajinskej hydronymii vznikli s týmto motívantom hydronymá *Вільшанка, Вільшина* (Вербич, 2007, 18), *Ольшанка, Вільха, Вільхова* (Карпенко, 2003, 214–215), praslovanské apelatívum **ol̥sa* v slovanskej hydronymii analyzuje napr. V. Šuľhač (1998, 191).

Pravostranným prítokom Hnilca je aj takmer dvadsaťkilometrový Smolník prameniaci v katastri obce Úhorná a ústiaci do Hnilca v osade Mníšek nad Hnilcom. Najstaršími dochovanými podobami názvu sú *Sumulnuk, Sumulunk, Sajmulnuk, Seumulnuk, aqua Sumulnuk* z roku 1243, fl. *Zumulnukfew, fluvius Zumulnukfeu* z roku 1255, fl. *Smolnyk* z roku 1287, fl. *Szmolnynk, Szmolnyk, Szmolnyek, fl. Szmolnyk* z roku 1290 atď. Podľa názoru A. Goótšovej „názov *Smolník* (nemecký variant *Schmölnitz*, maďarský variant *Szomolnok*) bol motivovaný lokalizáciou toku a vznikol z ojkenyma *Smolník* (< adj. *smolný*, psl. **smolňtъ* + subst. suf. *-ik*)“ (Goótšová – Chomová – Krško, 2014, 357). V. Šmilauer poukazuje len na motiváciu, že ide o „potok vytekajúci zo smolných lesov“ (Šmilauer, 1932, 465) a jeho slová skôr poukazujú na motiváciu miestom, kde potom pramení alebo ktorým preteká. Pokial by sme však uvažovali o motivácii ojkenymom, názov osady by bol označením tzv. služobníckej osady, ktorým venoval v minulosti pozornosť najmä R. Krajčovič (pozri napr. Krajčovič, 2005). Ten pri názve osady Smolník uvádza, že názov je „utvorený od apelatíva *smola* príponou miesta *-(n)ik*, t. j. podľa miesta, kde sa vyrábala smola. Zo záznamov zložených s prídavkom *baňa* (zápis osady z roku 1332 je *Somolnokbanya*, r. 1375 *Smolnykbanya* – pozn. J.K.) je zrejmé, že smolu obyvatelia Smolníka vyrábali pre potreby baníkov hlavne na výrobu smolníc, smolných fakiľ na osvetlenie podzemných banských chodieb a podzemného pracoviska baníkov“ (Krajčovič, 2005, 172). Oporu tohto názoru nachádzame aj v tvrdení B. Varsika (1990, 127), ktorý sa vyjadril, že názov *Smolník* je slovanského pôvodu a pochádza zo slova *smola*.

Maďari prevzali názov priamo od Slovanov, keď prišli s ním do kontaktu už v 12. storočí pri prenikaní do horného toku rieky Slanej na Spiš. Názov prešiel prirodzeným vývinom do maďarčiny takto: *Smolník* > maď. *Szmulnuk* > *Szumulnuk* (Varsik, 1990, 127).

Motívaciu výskytom stromov, z ktorých sa získavala smola (predovšetkým borovica, smrek, ale aj breza) zachytávajú aj iné slovanské hydronymá – *Smolnica* (Duma, 2010a, 225), *Smolna, Smolnica* (Wolnicz-Pawłowska, 2006, 178),

Смόлень, Смόлигівка, Смόлинка, Смόлівка, Смолявиця, Смоляж (Карпенко, 2003, 52), *Смільна* (Вербич, 2007, 71), *Смоловиця* (Шульгач, 1998, 251).

Spoločné praslovanské východiská sú prítomné aj v hydronymách *Slatvinka* (ľavostranný prítok Hornádu) a sekundárne aj v názve *Slatinský potok*. Názov *Slatvinka* (v miestnom nárečí *Slacvinka*) bol motivovaný povahou prameniska, ktoré tvorí množstvo minerálnych prameňov. Východiskom bolo psl. Apelativum **soltvina*, ktoré označovalo „močaristé, barinaté miesto, rašelinisko, zamokrenú lúku“ (Majtán, 1996, 37–38). Paralely nachádzame v mnohých slovanských hydronymach – ukrajinské *Солотвіна* (Шульгач, 1998, 252), poľské *Slotwina* (Wolnicz-Pawłowska, 2006, 31), slovinské *Slatina*, *Slatinski*, *Slatna*, *Slatenik* (Bezlaj, 1961, 198), bulharské *Слатинътъ*, *Слатина*, *Слатината* (Иванова, 2009, 337). V južnoslovanských jazykoch má však apelativum *slatina*/*slatvina* význam ‘slaný minerálny prameň’, s čím korešponduje aj slovenský význam ‘medokýš, šťavica’. Táto motivácia je sekundárne prítomná aj v hydronyme *Slatinský potok* (ľavostranný prítok Hornádu pretekajúci cez kataster obce Slatvina). Sekundárne preto, lebo apelativum *slatvina* sa primárne proprializovalo na osadný názov *Slatvina*, ktorý neskôr motivoval názov vodného toku pretekajúceho jeho územím.

Slané pramene (nie však vo význame mineralizované, ale priamo obsahujúce sol) sa stali motivujúcim činiteľom pri názvoch slovenskej osady Sol, v blízkosti ktorej vznikla v 11. až 12. storočí maďarská osada Sovar a v 16. storočí vznikla nedaleko soľných baní banícka osada Solná Baňa, z ktorých sa neskôr vytvorila osada Solivar. Názov Solivar však nemá oporu v slovanských služobníckych osadách typu *Medovarce*, ale ide o názov existujúci v rokoch 1927–1970 (potom sa obec Solivar pričlenila k Prešovu). *Solný potok* bol motivovaný lokalizáciou k obci Sol a hydronymum *Solivarka* (variantný názov Solného potoka) bolo motivované ojknymom *Solivar*. Dôležitosť územia v okolí Prešova, kde sa ťažila sol, potvrzuje aj názov rieky *Slaná* (nadradený toku Hornádu), pretože viacerí jazykovedci i historici vyslovili názor, že motiváciou názvu Slaná bola soľná cesta, po ktorej sa sol vozila (prípadne splavovala) na západ do centra Veľkomoravskej ríše (pozri Varsik, 1990, 91; Krajčovič, 2005, 194). Slovanské paralely nachádzame napr. v poľštine – jazero *Slone*, rybník *Solnik* (Wolnicz-Pawłowska, 2006, 333–334), *Jezioro Soleckie*, *Solec* (Duma, 2010b, 342), v slovinčine *Solenica*, *Solina*, *Soline*, *Solnica*, *Solnice*, *Solna Glava*, *Solniški Žleb* (Bezlaj, 1961, 207), v ukrajincine *Solona* (Šmilauer, 1970, 167).

Spoločným slovanským motivantom pri tečúcej vode s väčším spádom bolo okrem iných apelatív aj praslovanské apelativum *sopotъ*, ktoré označovalo vodopád, šumiaci vodu. V povodí Hornádu sme zaznamenali názov *Sopotnica* s novším variantným názvom *Sopotnický potok*. Takto motivovaný vodný tok je napríklad v Slovinsku *Sopota*, *Sopot*, *Sopotes*, *Supot* (Bezlaj, 1961, 207), v Poľ-

sku existuje prímorské mesto *Sopot*, vodný tok *Sopoty* (Šmilauer, 1970, 167), apelativum *sopot* má však v polštine význam prameň. Medzi bulharskými hydronymami sme zaznamenali názvy *Cònym*, *Cònom*, *Cònotъ* (Иванова, 2009, 338), *Cònom*, *Còномница* (Първанова-Гърошел, 2011, 220).

Analyzované názvy vybraných hydroným slovenského povodia Hornádu potvrdzujú kontinuitné osídlenie oblastí Slovenska a aj v súčasnom jazyku sú tieto názvy živé, hoci čiastočne desémantizované – o tom napokon svedčí aj množstvo variantných interpretácií názvov predovšetkým starých a významných vodných tokov. Pestrejší a celistvejší obraz praslovanských apelativných východísk – motivantov slovenských vodných tokov získame po zozbieraní a dôkladnej analýze diachrónej hydronymie všetkých slovenských tokov v rámci projektu Hydronymia Slovaciae. Tu sa otvára priestor pre komparáciu doteraz analyzovanej hydronymie iných slovanských štátov – Čiech, Poľska, Ukrajiny, Bieloruska, Ruska, Srbska...

Literatúra

- BEZLAJ, F. *Slovenska vodna imena*. II. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1961. 354 s.
- DUMA, J. *Zuflüsse zur unteren Oder und zur Ostsee bis zur Persante (Nazwy dopływów dolnej Odry oraz Bałtyku po ujście Parsęty)*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1988. 120 s.
- DUMA, J. *Gewässernamen im linken Zuflussgebiet der Weichsel zwischen Pilica und Brda*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1999. 158 s.
- DUMA, J. *Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza z całym dorzeczem Pilicy*. Warszawa : Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1999. 199 s.
- DUMA, J. *Nazwy wodne w dorzeczu Warty. Od Prosny po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzeca Noteći)*. Część I: Nazwy rzek. Warszawa : Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2010a. 298 s.
- DUMA, J. *Nazwy wodne w dorzeczu Warty. Od Prosny po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzeca Noteći)*. Część II: Nazwy jezior. Warszawa : Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2010b. 458 s.
- GOÓTŠOVÁ, A. Motivačné činitele hydroným v Slovenskom raji. In *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia Prešov 12.–14. septembra 2011*. Ed. M. Ološtiak. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 231–239.
- GOÓTŠOVÁ, A., CHOMOVÁ, A., KRŠKO, J. *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Univerzity v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta, 2014. 550 s.
- CHOMOVÁ, A. K hydronymii povodia Torysy. (K variantnosti a polyonymii v pomenovaní tokov z povodia Torysy). In *Mnohotvárnosť a specifickosť onomastiky. IV. česká onomastická konference. 15.–17. září 2009, Ostrava. Sborník příspěvků*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě; Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010, s. 198–205.
- CHOMOVÁ, A. Synchrónno-diachróne parametre posesívnosti v slovenčine. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011. 278 s.
- KRAJČOVIČ, R. *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005. 230 s.

- KRAJČOVIČ, R. Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (30). In *Kultúra slova*, 2011, roč. 45, č. 6, s. 353–361.
- KRAJČOVIČ, R. *Vývin slovenského jazyka a dialektologia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 343 s.
- KRŠKO, J. *Hydronymia povodia Hrona*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008. 351 s.
- KRŠKO, J. Praslovanské apelatíva ako motivanty hydroným povodia Váhu. In *Slavica Slovaca*, 2009, roč. 44, č. 1, s. 13–23.
- LUTTERER, I., MAJTÁN, M., ŠRÁMEK, R. *Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisních jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*. Praha : Mladá fronta, 1982. 376 s.
- MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : Academia, nakladatelství ČSAV, 1968. 866 s.
- MAJTÁN, M. *Z lexiky slovenskej toponomie*. Bratislava : VEDA, 1996. 191 s.
- MAREK, M. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006. 520 s.
- MARTINKA, J. Pôvod a význam mena rieky Hornád. In *Linguistica Slovaca I*. Bratislava : Slovenská učená spoločnosť, 1941. s. 89–102.
- ONDRAŠ, Š. Meno rieky Hornád je slovansko-slovenské. In *Slovenská reč*, 1986, roč. 51, č. 4, s. 234–240.
- ONDRAŠ, Š. Podľa čoho majú meno rieky Hornád a Hron? In *Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život*. 1998, roč. IV. + 114, č. 7–8, s. 284–288.
- ONDRAŠ, Š. *Odtajnené trezory slov*. Zv. 1. Martin : Vydatelstvo Matice slovenskej, 2000. 240 s.
- STANO, M., BUFFA, F. 1988. *Poľsko-slovenský a slovensko-poľský slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 764 s.
- ŠMILAUER, V. *Vodopis starého Slovenska*. Praha–Bratislava : Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy, 1932. 564 s.
- ŠMILAUER, V. *Příručka slovanské toponomastiky*. Praha : Academia, 1970. 216 s.
- ŠTOLC, J. O pôvode mena rieky Chornad-Hornad. In *Jazykovedný sborník V*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 152–167.
- UHLÁŘ, V. Z hydronymie Slovenska – názvy Poprad a Hornád. In *Onomastický zpravodaj ČSAV*. Praha : Ústav pro jazyk český ČSAV, 1988, s. 124–128.
- VARSIK, B. *Slovenské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.–12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov*. Bratislava : Veda, 1990. 184 s.
- WOLNICZ–PAWŁOWSKA, E. *Nazwy wodne dorzecza Warty od źródeł do ujścia Prosny*. Warszawa : Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2006. 376 s.
- WOLNICZ–PAWŁOWSKA, E. *O nazwach wodnych w Polsce*. Warszawa : Wydawnictwo DiG Sp. j., 2013. 236 s.
- ВЕРБИЧ, С. О. *Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник*. Київ : Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2007. 120 с.
- ВЕРБИЧ, С. О. *Гідронімія басейну Нижнього Дністра. Етимологічний словник*. Луцьк : БМА „Терен“, 2013. 156 с.
- ИВАНОВА, Н. *Местните имена в Луковитско*. Велико Трново : Великотрновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 2009, 405 с.
- КАРПЕНКО, О. П. *Гідронімікон Центрального Полісся*. Київ : Інститут української мови НАН України, 2003. 317 с.

ПЪРВАНОВА-ГЬРОШЕЛ, Е. *Топонимията на Карловско*. Велико Трново : Великотрновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 2011. 259 с.

ШУЛЬГАЧ, В. П. *Праслов'янський гідронімний фонд. Фрагмент реконструкції*. Київ : НАН України, Інститут української мови, 1998. 368 с.

Summary

Some Slovak-Polish lexical parallels in the older Slovak hydronymy from the Hornád river basin

The author analyzes some of the names that occur in river basin of the Hornád. The names were motivated by old Slavonic lexical bases. From a synchronic point of view some watercourses are motivated by the names of the villages. However, from diachronic point of view there is an opposite motivation – a hydronym was created from the Old Slavonic appellative and later the very hydronym motivated the names of the villages surrounding the river. In the article the author analyzes also the names motivated by the vegetation, character of water and so on.

Nazov: Języki słowiańskie w procesie przemian

Editori: doc. Mgr. Gabriela Olchowa, PhD.
prof. dr hab. Mieczysław Balowski

Recenzenti: doc. PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D.
prof. dr hab. Andrzej Sieradzki

Jazyková
korektura: Mgr. Alina Zimna

Rozsah: 240 strán
Náklad: 100 kusov
Format: B5
Vydanie: prvé

Vydavateľ: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tlač: Vydavatelství Pro, Prochowice

ISBN 978-80-557-1056-3